

LUND UNIVERSITY

Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden

Sundin, Olof

Published in:

Läsarnas marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi

2012

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Sundin, O. (2012). Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden. I U. Carlsson, & J. Johannisson (Red.), *Läsarnas marknad, marknadens läsare: en forskningsantologi* (Vol. SOU 2012:10, s. 141-154). Statens Offentliga Utredningar. <http://www.regeringen.se/sb/d/15600/a/187846>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden

Olof Sundin

Nätet är en del av våra liv och vi är alla beroende av det på ett genomgripande sätt. Av svenskar mellan 16 och 34 år använder 90 procent internet dagligen och allt fler kopplar upp sig med hjälp av sin mobiltelefon (Findahl 2011). Etablerade institutioner för produktion och förmedling av kultur och kunskap – såsom förlag, encyklopedier, bibliotek och skolor – utmanas och deras traditionella verksamheter och metoder diskuteras både i forskningen och i den offentliga debatten. Ett förändrat landskap växer fram avseende vem som producerar kultur och kunskap samt hur och av vem denna granskas, förmedlas, organiseras och värderas. Nya aktörer på kultur- och kunskapsområdet etableras vid sidan om – och ibland tillsammans med – de etablerade institutionerna. Experters tidigare ofta självklara auktoritet avseende vad som anses vara korrekt kunskap och betydelsefull kultur har fått konkurrens genom nya medieformat, deltagande kulturer och inte sällan internationella kommersiella aktörer. YouTube, Blogger, Facebook och Wikipedia är i dag bland de populäraste webbtjänsterna i Sverige. Den medie- och informationsvärld som de flesta svenskar, inte minst unga människor, lever med och i är på många sätt annorlunda och mer diversifierad än gårdagens.

Individen förväntas i dagens senmoderna samhälle ta ansvar för sina val inom allt fler områden (elbolag, skola, pensionsförsäkring m.m.). Kulturens och kunskapens områden är inga undantag. Vi måste fråga oss vad det är vi finner när vi söker oss fram på nätet, vad Googles algoritmer gör att vi inte finner, samt hur vi kritiskt kan granska, sammanställa och bedöma trovärdigheten hos det vi tar till oss. Det handlar om en slags källkritik, anpassad till nya digitala förutsättningar. Det handlar också om att en rad nya digitala genrer tillkommit som delvis förändrar, eller i alla fall breddar, vår syn på vad läsande och skrivande kan vara. Ett sociokulturellt perspektiv

(Säljö 2005; 2010) är ett sätt att förstå denna utveckling. Ett sådant perspektiv framhäver hur mediespecifika förutsättningar samspelar med specifika läs- och skrivkunnigheter inom ramen för olika sociala praktiker. Att formulera sig koncist på 140 tecken som i Twitter, att kunna kommentera en statusuppdatering på Facebook eller att kunna skriva utifrån en "neutral utgångspunkt" i Wikipedia är förmågor som måste läras liksom förmågan att skriva i mer etablerade genrer. Detta kapitel behandlar några aspekter av vår samtids litteracitet (literacy), med vilka här särskilt avses förmåga att kunna söka, organisera, kritiskt granska, värdera och publicera information samt att kunna reflektera kring betydelserna av dessa aktiviteter i olika praktiker.

Huvudtemat är alltså hur vi sammanställer, värderar och kritiskt förhåller oss till trovärdighet, kvalitet och expertis samt hur våra olika praktiker samspelar med förändrade medier. Det diskuteras i första hand i en utbildnings- och bibliotekskontext. Främst är faktagenrer i fokus, men resonemanget har betydelse även för läsande och skrivande av skönlitterära texter. Hur står sig etablerade genrer för fakta och fiktion i nätverkssamhället där en och samma "läsenhet" ger tillgång till allt som finns på internet? Hur söks, kritiskt granskas och värderas texter när bibliotekens och skolans traditionella filter ersätts eller kompletteras med nya? Vilka konsekvenser får det för samtida litteraciteter? Hur kan dessa förmedlas för att öka ungas reflexivitet kring sitt digitala deltagande? Att kunna förhålla sig till frågor som dessa är viktiga för samhällets kultur- och kunskapsproduktion och i förlängningen för dess demokratiska utveckling.

Internet: från en informationskälla till en del av vardagen

Det finns en i debatten återkommande konstruerad dikotomi mellan de som är uppvuxna med digitala redskap (digital natives) och de som lärt sig dem i efterhand (digital immigrants) (t.ex. Gilster 1997). Med denna dikotomi har man velat visa på en kraftig attityd- och beteendeförändring som följer med när nya generationer i allt högre grad växer upp i en digital kultur. En sådan åldersbaserad distinktion stämmer

inte alltid överens med vad människor gör på nätet. Ett alternativt förslag har kommit från David White och Alison Le Cornu (2011) som använder det mer flexibla begreppsparet besökare (visitors) och bosatta (residents). Besökare tänker i termer av nätet som redskap att utföra vissa uppgifter med, medan bofasta snarare ser nätet som alltid närvarande och en plats att vara på. Därtill kan den som är bofast på en plats på nätet mycket väl vara en besökare på en annan plats. Tillgången till dessa digitala platser är numera i det närmaste konstant. Genom lätta bärbara datorer, läsplattor och mobiltelefoner är vi ständigt uppkopplade (det finns till och med programvara som stöd för att automatiskt kunna koppla ned oss). Även de som aktivt försöker välja bort att vara uppkopplade påverkas. En tryckt bok är t.ex. oftast skriven på en dator och hela produktions- och förmedlingsprocessen är genomdigital.

Encyklopedin som kunskapsform kan här utgöra ett exempel på hur en webbtjänst, Wikipedia, som utöver att vara en informationskälla också är ett socialt rum. Encyklopedier har länge stått som symbol för upplysningstanken med dess framstegstro och demokratiska kunskapsideal (Yeo 2001). Att ha tillgång till uppslagsverk – i hemmet, i skolan eller på biblioteket – ses fortfarande av många som en av grunderna för lärande och bildning. Numera publiceras uppslagsverk i regel enbart on-line och de har utmanats av den ökande digitaliseringen av kunskap, inte minst av Wikipedia. I motsats till den klassiska encyklopediska traditionen, där samtidens experter och auktoriteter skriver innehållet, är Wikipedia konstruerat enligt principen att läsarna också är dess författare. Därtill medför den underliggande tekniken – MediaWiki – att, utöver den lätthet med vilken också anonyma författare kan bidra med innehåll, alla olika versioner av en artikel ligger lagrade och är tillgängliga samtidigt. Varje nytt bidrag till en artikel skapar en ny version av densamma. Istället för en artikel om ett ämne, t.ex. global uppvärmning, finns där hundratals versioner av denna artikel. Genom sin princip om användarmedverkan är Wikipedia också ett exempel på en deltagandekultur på nätet. Samtidigt pågår en centralisering och kommersialisering av internet som delvis skiljer ut Wikipedia från många andra digitala tjänster.

I Wikipedia uppmuntras ett sätt att skriva där alla perspektiv på ett fenomen ska ges utrymme, "att rättvist redogöra för alla sidor i en konflikt" (Svenska Wikipedia 2011-12-31), vilket kallas för att skriva från en neutral synvinkel. Kunskap i Wikipedia framträder i plural, som kunskaper. Samtidigt kan man säga att Wikipedia reproducerar traditionella synsätt på relationen mellan expert och amatör (Sundin 2011). Visserligen kan alla bidra, men bidragen ska helst förankras genom referenser till traditionella källor utanför det användargenererade uppslagsverket. Wikipedia kan därför sägas vara ett spännande och fruktbart möte mellan upplysningstraditionens kunskapssyn och den senmoderna utmaningen av denna tradition (Haider & Sundin 2010). Oavsett om man väljer att fokusera på det nya eller gamla med Wikipedia förutsätter uppslagsverkets publiceringsprocess att ett större ansvar läggs på läsaren att granska trovärdigheten hos dess innehåll. Wikipedia bidrar därmed tillsammans med andra nya medier till en pågående förändring av människors förväntningar på hur kunskap ska kommuniceras samt på relationen mellan expert och amatör.

En lång rad framväxande digitala tjänster bygger på användarmedverkan. Det finns exempelvis platser på nätet där människor kan läsa, kommentera och publicera skönlitterära texter. Ett internationellt exempel är Wattpad som, enligt egen uppgift, för samman 1 miljon registrerade brukare som publicerar 250 000 nya berättelser varje månad. Wattpad, som bl.a. finns som applikation till läsplattor och mobiltelefoner, är sedan kopplad till Facebook, Google+, Twitter och andra sociala medier, vilket demonstrerar hur olika samtida digitala medier ofta är inbäddade i varandra. Tillsammans med andra liknande tjänster är Wattpad en av flera samlingsplatser för skönlitterära texter som har beskrivits som "Youtube for ebooks". Till skillnad från Wikipedia är författarskapet i Wattpad inte kollaborativt, men bidragsgivarna kan vara anonyma om de så vill och berättelserna växer ofta fram i dialog med läsarnas kommentarer. En annan viktig skillnad är att Wattpad, liksom de flesta sociala medieplattformar, är en kommersiell tjänst vilket förändrar villkoren för användarmedverkan. Med Wattpad kan en direktkontakt skapas mellan skribenter och läsare, utan några förmedlande mellanled bortsett förstås från

Wattpad själv. Samtidigt så möter även amatörers alster den etablerade skönlitterära världen. På Wattpad marknadsförs även kommersiella titlar, som presenteras på en och samma arena som texter uppladdade av icke-etablerade författare. Liksom i Wikipedia är det därför tydligt hur nya och etablerade synsätt på kunskaps och kulturproduktion existerar sida vid sida. Wattpad och Wikipedia är förstås endast två av många platser där kultur och kunskap produceras vid sidan om de traditionella aktörerna. En annan aspekt av en ökad självpublicering är att i princip vem som helst som skaffar sig ett ISBN-nummer kan skapa och marknadsföra en bok via digitala bokhandlare. Detta kan ta sig olika uttryck. Å ena sidan innebär det att människor kan publicera sig lättare. Å andra sidan har det utnyttjats för mer tveksamma ändamål. En ny slags "litteratur" har kunnat växa fram. Fritt tillgängliga texter på nätet (t.ex. från Wikipedia) kan enkelt sammanställas och de kan i skenet av ett bokformat bli tillgängliga genom bibliotek och andra etablerade kanaler (Fleischer 2011).

Samtidigt, när internet går från att vara en informationskälla bland flera till att vara mer eller mindre närvarande överallt och hela tiden, ökar paradoxalt risken att vårt synfält begränsas. Söktjänsten Google skapar sedan ett tag tillbaka individualiserade sökresultat, så att resultaten från en och samma ordkombination skiljer sig mellan olika användarprofiler. I ljuset av detta framstår det som än viktigare att besitta en förståelse för de principer utifrån vilka Google genererar sina svar. Även Facebook tenderar att förse oss med skyggglappar när vi ser oss om på nätet. Det vi ser och läser färgas av våra tidigare vanor samt vad våra vänner gör och gillar. Fenomenet har kommit att kallas filterbubbla, med vilket avses hur nättjänster filtrerar den information användaren tar del av (Pariser 2011). Istället för de traditionella filter som påverkat vår tillgång till information, såsom bibliotek, bibliografier och förlag, växer nya, ofta mindre synliga, filter fram. Ytterligare en trend är den mot en ökad användning av applikationer, eller "appar", till läsplattor och mobiltelefoner. Dessa förväntas leda till att människor i ökad utsträckning kommer att vända sig direkt till en specifik resurs eller plats genom appen i stället för att finna platsen genom Google. Det är svårt att överblicka konsekvenserna av appar för våra medievanor, men en spådom är att tillgången

till digital information lättare kan regleras, övervakas och avgiftsbeläggas.

Kunskap i förändring: samtida litteraciteter

Nya digitala resurser är ofta åtminstone delvis användargenererade. Dessa skapar, precis som i fallet med tryckta medier, vissa specifika förutsättningar för användande som kräver specifika kompetenser och förmågor. På engelska har sedan 1990-talet en lång rad olika förled till termen *litteracitet* formulerats. Det har exempelvis talats om *computer literacy*, *ICT literacy*, *media literacy*, *digital literacy*, *information literacy* och *multiliteracies* (t.ex. Bawden 2001; Martin 2008). Det är svårt att översätta "literacy" till svenska. Litteracitet är den term som används här, men många gånger har vissa av ovanstående engelska termer formulerats på svenska med ändelsen "-kompetens", såsom i digital kompetens och informationskompetens. Tillsammans representerar dessa förled försök att bredda synen på litteracitet; att komma bortom den traditionella läs- och skrivkunnigheten till att inkludera en förståelse för de specifika villkor som läsande och skrivande i digitala miljöer för med sig. Digital litteracitet – digital literacy – och informationslitteracitet – information literacy – är exempel på två samtida beteckningar. Båda begreppen används på ett inkluderande sätt för att beskriva kompetenser och förmågor som går långt utöver att läsa och skriva i en snäv bemärkelse. Begreppen försöker bl.a. att fånga vad som händer med användningen när medier förändras och när text blandas med bild, ljud och film. En sådan kombination av uttrycksformer beskrivs ofta som multimodal (Selander & Kress 2010).

När litteraciteter diskuteras kan det göras på olika nivåer (Bélisle 2006; jfr Lupton & Bruce 2009). På en nivå handlar det om generella kompetenser och förmågor som förblir desamma oavsett sammanhang. Det kan handla om hur Wikipedia fungerar och hur man bidrar till dess innehåll i ett rent funktionellt avseende. En annan nivå av litteracitet handlar om kompetenser och förmågor knutna till specifika praktiker. De sträcker sig bortom rent funktionella och generella kompetenser till att innefatta en förståelse för de

sammanhang där litteraciteter ges betydelse. Det kan t.ex. innebära att förstå betydelsen av upphovsman i skolan och samtidigt kunna hantera en annorlunda syn på upphovsman i andra praktiker, utanför skolans värld. Att kunna bemästra dessa olika praktiker samt att kunna reflektera och förstå skillnaderna dem emellan utgör då en viktig förmåga (jfr Street 1984). Den tredje nivån kan kallas för "literacy as an intellectual empowerment" (Bèlisle 2006, s. 54) och berör hur litteracitet kan omvandla vårt sätt att tänka och vår syn på kunskap i sig. Ett sådant synsätt pekar på hur tekniker, betydelser och handlande är integrerade i varandra (jfr Säljö 2010). Litteracitet, oavsett eventuellt förled, ges inte enbart betydelser i relation till redskap utan dessa betydelser formas i olika praktiker och institutioner. Dessa tre nivåer bygger på varandra och tillsammans kan de sägas utgöra viktiga aspekter av litteracitet i den digitala samtiden. En förståelse av litteracitet rymmer då generella tekniska och kognitiva färdigheter, de betydelser dessa ges i olika praktiker samt hur litteracitet kan förändra våra kunskapsyner.

Litteracitet omfattar alltså enligt detta synsätt vad människor gör med texter, bilder, ljud och filmer och vilka betydelser de tilldelar dessa i specifika sammanhang (Lankshear & Knobel 2006). Om vi överför resonemanget till skönlitteratur är det inte enbart en fråga om att kunna läsa och skriva. I skolan, liksom i biblioteken och på tidningarnas kultursidor, har det alltid funnits en vilja att också förmedla värden kring kultur och kunskap, vilken litteratur som är värd att läsas och vilken som anses vara av låg kvalitet. De sätt att värdera texter och deras författare som förmedlas genom skolan och andra kulturförmedlande institutioner är för en gymnasieelev naturligtvis inte den enda grunden för att bedöma texter. Så har det alltid varit, men i samtidens digitalisering av kultur och kunskap är det rimligt att tro att de traditionella kulturbärande institutionernas direkta inflytande minskar än mer, till förmån för t.ex. digitala gemenskaper som Wikipedia eller Wattpad. Vad händer när utbildnings- och kulturinstitutioner som filtermekanismer mellan läsare och författare förändras och delvis ersätts av andra filtermekanismer? Vad händer när utbudet är ofantligt jämfört med tidigare samtidigt som de redskap vi har för att orientera oss på nätet, som hjälper oss med våra urval, tenderar att bli

allt mer individcentrerade och filtrerade av nättjänster utan att vi nödvändigtvis vet om det?

Trovärdighet i förändring: informationslitteracitet i skolan

Ett sätt för skolan att försöka hantera den slags förlorade kontroll som beskrivs ovan har varit att skapa bättre förutsättningar för elever att själva kunna söka, organisera, sammanställa och – inte minst – värdera information av olika slag och i olika sammanhang, det som här kallas för informationslitteracitet.

Den svenska skolan har sedan 1990-talet gått mot ett allt större fokus på elevers undersökande arbete som pedagogisk metod (Alexandersson & Limberg 2009). Det har medfört att elever i större utsträckning än tidigare självständigt, men inom ramen för kursmål, förväntas finna svaren på frågor de själva formulerar. Denna utveckling samspelar, om än inte nödvändigtvis på ett direkt vis, med förändringen av hur kunskap och kultur lagras, kommuniceras och nyttjas i samhället. En elevcentrerad pedagogisk metod förutsätter således delvis möjligheter att söka, sammanställa och kritiskt granska texter från olika håll. Med andra ord förutsätts tillgång till bibliotek och, i allt större utsträckning, tillgång till digitala nätverk. Men när digitala redskap som elever har lärt sig använda utanför skolan används inom densamma kan det uppstå en konflikt mellan olika praktiker och deras tillhörande litteraciteter (Lankshear & Knobel 2006). Google, Facebook, Wikipedia och bloggar är exempelvis digitala redskap vars betydelser och funktioner definieras framförallt utanför skolan. Hur översätts dessa betydelser och funktioner till skolans värderingar och kunskapssyner? Hur digitala aktiviteter värderas olika inom olika sociala praktiker kan exemplifieras med det som ibland kallas för *remix*, med vilket avses hur texter, bilder, ljud och filmer från olika källor sätts samman till något nytt (jfr. Martin, 2008). Det som i ett populärkulturellt sammanhang värderas högt kan i skolan, där den självständige författaren eller experten ofta ses som idealet, ifrågasättas eller rent av ses som plagiat. I de båda fallen handlar det om olika litteraciteter för olika praktiker,

men det är inte tillräckligt att enbart tala om den tekniska färdigheten, i enlighet med den första nivån av litteracitet ovan, när vi arbetar med remix av media.

Flera studier visar på elevers svårigheter att värdera information i den digitala sfären (Limberg & Folkesson 2006; Sundin & Francke 2009). EXAKT-projektet, ett större forskningsprojekt genomfört vid Högskolan i Borås, har studerat just elevers resonering och handlande kring digitala medier i skolan, deras informationslitteracitet. Särskilt har problematiken kring trovärdighet på internet varit i fokus. Utgångspunkten har varit att utforska hur så kallade nya medier, vars innehåll till stor del är skapat av användarna, hanteras inom gymnasieskolan avseende trovärdighet. När klassrummets gränser har blivit porösare genom den ständiga informationstillgängligheten befinner sig elever och lärare i en förändrad situation. Klassuppsättningar, kompendier, noga utvald litteratur på biblioteket och databaser med förteckningar av artiklar (t.ex. ArtikelSök), uppslagsverk (t.ex. Nationalencyklopedin) och webbplatser (t.ex. Länkskafferiet) har fått konkurrens om elevernas uppmärksamhet. För många elever – och för många av oss andra – är det som inte återfinns genom Google mer eller mindre icke-existerande. Den ranking som Google förser sina användare med blir därför en funktion som både möjliggör och begränsar elevernas utblick. Högt upp i Googles rankinglista hamnar ofta Wikipedia. Resultaten från EXAKT-projektet visar å ena sidan att skolans traditionella sätt att förhålla sig till källkritik fortfarande dominerar och tillämpas även för digital information, men också att elever och pedagoger strävar efter att hitta vägar att vidga synen på kunskap.

När elever hanterar trovärdighet hos den information de möter i sina skoluppgifter dominerar kontroll som metod att värdera enskilda dokument och texter (Francke, Sundin & Limberg 2011). Det handlar exempelvis om en kontroll av vem författaren är, samt av var och när texten är publicerad. Utöver kontroll av dokumentet som sådant synliggör EXAKT-projektet jämförelse av påståenden som en metod för källkritik i det digitala rummet. Genom Googles rankinglista är det möjligt att snabbt jämföra flera dokument för att se om ett påstående går igen i flera källor. Det kan också handla om att elever uppfattar texter där olika åsikter stöts mot varandra

som mer balanserade och därmed mer trovärdiga. Ett tredje förhållningssätt till trovärdighet är det engagemang eller den samhällsposition som författaren uppvisar enligt eleverna. Ett fjärde förhållningssätt är att den kollaborativa produktionsprocess, som inte minst Wikipedia använder sig av, medför att en källa betraktas som mer trovärdig. Ett sådant arbetssätt påminner om *crowdsourcing* och liknande begrepp i sociala medier-diskursen, som används för att argumentera för att texter blir bättre om fler bidrar till dem.

Sammantaget är det möjligt att säga att många gymnasieelever har svårigheter att förhålla sig till källkritik och trovärdighet i det praktiska arbetet med källor, inte minst i samband med sociala medier. Detta trots att de klasser som inkluderades i EXAKT-projektet valdes på grund av att de var förhållandevis starka klasser, med lärare och bibliotekarier som var öppna för nya medier i undervisningen. Eleverna strävade efter att uppfylla de krav och förväntningar som de upplevde att skolan ställde på dem, som de har lärt sig genom år av skolgång, men som inte alltid är anpassade till digitala miljöer. Det verkar alltså som om elevernas många gånger stora förtroenhet med digitala medier utanför skolan inte får så stora konsekvenser för elevers förmågor avseende sökning och värdering av information i digitala nätverk för skolans räkning. Förväntningarna på hur trovärdighet ska bedömas verkar fungera som ett slags situationsanpassat regelverk som människor efter bästa förmåga lär sig och anpassar sig till.

Digital delaktighet: hur skapas informationslitteracitet?

Det är inte enbart eleverna som trevar, utan också pedagogerna trevar i sina ansträngningar att förbereda eleverna för nätverkssamhället. Den undervisning som bedrivs i den svenska skolan avseende informationslitteracitet bedrivs i första hand av lärare och bibliotekarier. Tillsammans utför de ett viktigt arbete, som också krävs av läroplanens mål. Dock utförs arbetet ofta utan egentligt stöd för hur denna undervisning kan se ut. En kritik mot den undervisning som ges har gått ut på att den är för fokuserad på internet som informationskälla, det vill säga på informationssökning som sådan, och för lite på hur information används i olika

sammanhang (Limberg & Folkesson 2006). Därtill har undervisningens fokus på "kontroll" synliggjorts samtidigt som ett sådant fokus kanske inte alltid är anpassat till sociala medier och deras förändrade publiceringsprocesser (Sundin, Francke & Limberg 2011). I ljuset av de olika nivåer av litteracitet som introducerats ovan är det möjligt att hävda att fokus för undervisningen som syftar till att stärka elevers informationslitteracitet i skolan ofta har varit på den första, generella nivån. Det gäller framförallt bibliotekariers arbete med dessa frågor. Däremot har mindre kraft lagts på att förstå hur informationslitteracitet får olika betydelser i olika sociala praktiker.

EXAKT-projektet visar alltså hur "kontroll" är det förhållningssätt som mycket av undervisningen om källkritik och trovärdighet i skolan verkar bygga på (Sundin, Francke & Limberg 2011). Men hur ska elever, lärare och bibliotekarier använda detta förhållningssätt när medierna som sådana bygger på principen att författaren är anonym (som i Wikipedia) eller när texten är publicerad i en bloggofär där det inte är självklart att författaren finns angiven? I stället för att döma ut sådana texter på förhand, fordras en annorlunda form av kontroll som i högre grad bygger på en förståelse av den metadata (eller paratexter) som omgärdar sociala medier. Det kan t.ex. handla om historiken och diskussionssidan i Wikipedia, eller förmågan att analysera bloggrollen hos bloggar. Det är möjligt att se bloggrollen som en slags länkad referenslista åt en blogg där länkar till trovärdiga bloggar, liksom referenser av traditionell karaktär till en artikel, bidrar till att skapa tillförlitlighet i läsarens ögon. Därtill behövs kunskap om hur de förändrade filtermekanismerna ser ut vid informationssökning, samt om hur vi kan ta oss ut från våra individualiserade informationsbubblor.

Wikipedia symboliserar många av de frågor som väcks i mötet mellan användargenererade och förhandskontrollerade medier i skolans värld. Många pedagoger är skeptiska till att elever använder sig av Wikipedia som en, ofta dominerande, källa i skolan. Det är inte svårt att hålla med om att det är önskvärt att elever lär sig utnyttja olika slags källor som de kan väga mot varandra för att lösa sina uppgifter. Att inte vara beroende av en källa i sitt sökande efter kunskap är lika viktigt – om inte viktigare – i en digital medieekologi som i en tryckt.

Samtidigt är problemet något felformulerat. Det kanske snarare är så att problemet, i den mån det är ett problem, ligger i att elever formulerar frågor att lösa där enbart Wikipedia kan räcka för att erhålla svaret (jfr Limberg 2007). Om en uppgift däremot är tillräckligt komplex krävs en mer varierad medieanvändning där Wikipedia kan vara en bland flera källor som elever måste granska och väga mot varandra. Detta sätter fingret på behovet av att kontinuerligt handleda elever, så att deras självständiga arbeten blir komplexa och kräver en palett av olika källor. Därtill kan Wikipedia, där textens tillblivelse är transparent genom uppslagsverkets diskussioner och historik, fungera som en resurs för att faktiskt diskutera kunskap, digital källkritik och informationsökning. Det krävs alltså en didaktik för informationslitteracitet, i skolan, på bibliotek och annorstädes, som tar hänsyn till den digitala förändringen av kunskap och kultur.

Avslutning

Det är svårt att analysera en förändringsprocess när man är mitt i den och verkligheten tenderar att göra motstånd mot våra förutsägelser. När det gäller skolan, beror det delvis på att skolans kunskapssyn, som växt fram under lång tid tillsammans med tryckta medier, sitter i skolans väggar. Det finns därför en inbyggd, om inte motsättning, så i alla fall svårighet att inom dessa ge betydelser åt många nya, inte sällan kommersiella, användargenererade redskap. Ändå är det möjligt att skönja konturerna av en förändrad litteracitet som är vidgad till att också – vid sidan om mera traditionella inslag av läsande och skrivande m.m. – omfatta en förståelse för och kunskap om hur information skapas i nya, ofta multimodala, genrer i globala och lokala nätverk; hur den organiseras, tillgängliggörs, söks, ges betydelse och används i specifika praktiker såsom i skola och bibliotek.

När en och samma plattform, t.ex. en läsplatta eller en mobiltelefon, ger tillgång till allsköns texter blir konkurrensen skarpare mellan och inom skönlitteratur, faktagenrer och andra genrer. Människor finner i allt större utsträckning de artefakter (texter, bilder, filmer, musik m.m.) som de vill ha vid

sidan om de etablerade experterna, oavsett om dessa experter är enskilda personer eller institutioner. Utbudet är enormt och urvalet förväntas allt oftare göras av individen. Samtidigt finns det även en annan trend, grundad i en ökande individualisering i den digitala världen, driven inte minst av ekonomiska intressen. Genom exempelvis Googles och Facebooks individualisering av människors digitala utblick samt genom en ökad användning av "appar" kan den öppenhet och tillgänglighet som nätet länge erbjudit försvåras. Bibliotek och skola kan här utgöra motvikter. Informationslitteracitet innefattar då även en ökad kritisk förståelse av vad som formar de nya filter som skapas mellan människor och texter samt hur det är möjligt att uppmärksamma dem. Kanske kan dessa nya filter till viss del sägas ersätta, eller i alla fall komplettera, de traditionella experterna och förmedlarna i utpekandet av vad som är korrekt kunskap och betydelsefull kultur?

Att hitta sina roller – som producent, förmedlare, användare eller någonstans däremellan – i ett konstant skiftande nätverkssamhälle kommer att ta tid och kräver en hög grad av experimentlust. Det krävs kunskaper om de specifika förutsättningar som kultur och kunskap numera vilar på. Genom att skapa större utrymme och ge tydligare innehåll åt förändrade former av litteraciteter i skola och bibliotek kan elever och studenter bättre förberedas på samtidens och framtidens nätverkssamhälle och den reflexiva individens roll i detta. Den position som litteraturen (fack- såväl som skönlitteratur) och andra kulturella uttryck får i detta samhälle borde vara central, även om vi ännu inte vet på vilka sätt. Inte minst skapar frågor om trovärdighet i digitala miljöer och expertens förändrade roll ett behov av att utveckla didaktiken på detta område. Bibliotekarier och lärare har tillsammans en viktig potential att kunna vidareutveckla den pedagogiska rollen i arbetet med att stärka elevernas förutsättningar att vara digitalt delaktiga samhällsmedborgare. Att hantera kunskap och information i den digitala samtiden är komplext. Det innefattar många agendor, intressen, motsägelser och aktörer. Om man vill ta eleverna och deras värld och framtid på allvar måste undervisningen våga ge utrymme åt denna komplexitet.

Referenser

- Alexandersson, M. & L. Limberg (2009). "Elevens 'forskning' via datorn: Mantra, metod eller meningsfullt lärande?" i J. Hedman & A. Lundh (red.) *Informationskompetenser: Om lärande i informationspraktiker och informationssökning i lärandepraktiker*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Bawden, D. (2001). "Information and Digital Literacies: A Review of Concepts". *Journal of Documentation* 57 (2).
- Bélisle, C. (2006). "Literacy and the Digital Knowledge Revolution" i A. Martin & D. Madigan (red.) *Digital Literacies for Learning*. London: Facet Publishing.
- Findahl, O. (2011). *Svenskarna och Internet 2011*. Stockholm: .SE.
- Fleischer, R. (2011). *Boken*. Stockholm: Ink bokförlag.
- Francke, H., O. Sundin & L. Limberg (2011). "Debating Credibility: The Shaping of Information Literacies in Upper Secondary School". *Journal of Documentation* 67 (4).
- Gilster, P. (1997). *Digital Literacy*. New York: Wiley.
- Haider, J. & O. Sundin (2010). "Beyond the Legacy of the Enlightenment? Online Encyclopaedias as Digital Heterotopias". *First Monday* 15 (1). <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/2744/242> [tillgänglig 5 januari 2012].
- Lankshear, C. & M. Knobel (2006). *New Literacies: Everyday Practices and Classroom Learning*. Maidenhead: Open University Press.
- Limberg, L. (2007). "Learning Assignment as Task in Information Seeking Research", *Information Research* 12 (4). <http://InformationR.net/ir/12-4/colis/colis28.html> [tillgänglig 2 januari 2012].
- Limberg, L. & L. Folkesson (2006). *Undervisning i informationssökning: Slutrapport från projektet Informationssökning, didaktik och lärande (IDOL)*. Borås: Valfrid.
- Lupton, M. & C. Bruce (2010). "Windows on Information Literacy Worlds: Generic, Situated and Transformative Perspectives" i A. Lloyd & S. Talja (red.) *Practicing Information Literacy: Bringing Theories of Learning, Practice and Information Literacy Together*. Wagga Wagga: Centre for Information Studies.
- Martin, A. (2008). "Digital Literacy and the "Digital Society" i C. Lankshear & M. Knobel (red.) *Digital Literacies – Concepts, Policies and Practices*. New York: Peter Lang.
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. London: Viking.
- Selander, S. & G. Kress (2010). *Design för lärande: ett multimodalt perspektiv*. Stockholm: Norstedts.

Street, B. (1984). *Literacy in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sundin, O. (2011). "Janitors of Universal Knowledge: Constructing Knowledge in the Everyday Life of Wikipedia Editors". *Journal of Documentation* 67 (5).

Sundin, O. & H. Francke (2009). "In Search of Credibility: Pupils' Information Practices in Learning Environments". *Information Research* 14 (4). <http://informationr.net/ir/14-4/paper418.html> [tillgänglig 2 januari 2012].

Sundin, O., H. Francke & L. Limberg (2011). "Practicing Information Literacy in the Classroom: Policies, Instructions and Grading". *Dansk Biblioteksforskning* 7(2/3).

Svenska Wikipedia (2011-12-31). "Neutral synvinkel". <http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Wikipedia:Neutralsynvinkel&oldid=15566329> [tillgänglig 5 januari 2012].

Säljö, R. (2005). *Lärande och kulturella redskap: Om läroprocesser och det kollektiva minnet*. Stockholm: Norstedts förlag.

Säljö, R. (2010). "Digital tools and challenges to institutional traditions of learning: Technologies, social memory and the performative nature of learning". *Journal of Computer Assisted Learning* 26.

White, D. S. & A. Le Cornu (2011). "Visitors and Residents: A New Typology for Online Engagement". *First Monday* 16 (9). <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/viewArticle/3171/3049> [tillgänglig 5 januari 2012].

Yeo, Richard (2001). *Encyclopaedic Visions: Scientific Dictionaries and Enlightenment Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.